

TOMASZ MARKIEWICZ

O DWÓCH SKARBACH MAŁYCH SZELĄGÓW MIEDZIANYCH JANA KAZIMIERZA Z ROKITNA, POW. LUBARTOWSKI

ABSTRACT: The text is an analysis of two hoards of copper shillings (*szeląg*) of John Casimir Vasa (1648–1668) dating from the years 1659–1666, found in one of the arable fields at Rokitno (Lubartów County) in 1981 and 2011. The first one is made up entirely of 3,530 copper shillings (so called *boratynka* in singular), while in the other one, with 10,218 pieces, the same coin type accounts for 99.9%. The structures of these two hoards from Rokitno correspond with some other representative deposits of the same coin type from the localities such as Idźki-Wykno, Przasnysz, Terespol. This particular structure refers, among other things, to percentage shares of the Polish Crown and Lithuanian shillings as well as to how the individual mints and years of issue are represented in these types. The hoard unearthed in 1981 was deposited most probably in the early fourth quarter of the 17th century, whereas the one found in 2011 – shortly after 1695.

ABSTRAKT: Analizie poddano dwa skarby miedzianych szelągów Jana Kazimierza (1648–1668) z lat 1659–1666, odkryte w 1981 i 2011 r. na jednym z pól uprawnych w miejscowości Rokitno, w powiecie lubartowskim. Pierwszy, złożony jest wyłącznie z 3530 „boratynek”, a w kolejnym – liczącym 10218 monet – stanowią one 99,9%. Struktura skarbów z Rokitna zbieżna jest z innymi reprezentatywnymi depozytami tych monet z miejscowości: Idźki-Wykno, Przasnysz, Terespol. Widoczne jest to m.in. w rozkładzie procentowym koronnych i litewskich szelągów oraz reprezentacji wśród nich poszczególnych mennic i roczników. Skarb odkryty w 1981 r. został zdeponowany najprawdopodobniej na początku 4. ćwierci XVII w., a znalezisko z 2011 r. niedługo po 1695 r.

KEYWORDS: copper shillings (*szeląg*), *boratynka* coins, coin hoards, John Casimir Vasa

SŁOWA KLUCZOWE: szelągi miedziane, boratynki, skarby monet, Jan Kazimierz

Kłęski, jakie spadły na Rzeczpospolitą wraz z powstaniem Chmielnickiego (1648–1658), konfliktem z Rosją (1654–1667) oraz najazdem szwedzkim (1655–1660) spowodowały ruinę gospodarczą i ekonomiczną zapaść państwa. Nieopłacane od dawna, buntujące się wojsko żądało wypłaty zaległego, wielomilionowego żołdu. Skarb jednak był pusty, a próba zgromadzenia odpowiedniej kwoty z podatków, wobec zubożenia i wyludnienia kraju skazana była na niepowodzenie. W tych okolicznościach w końcu lat 50. XVII w. w kręgach władzy dojrzało przekonanie, że Rzeczpospolitą przed grożącą katastrofą ocalić może jedynie liczona w milionach złotych emisja miedzianych, podwartościowych szelągów. Nadany im urzędowy kurs – 90 szelągów = 1 złoty – czynił z ich produkcji podstawowe źródło dochodu państwa¹.

Pomysłodawcą i najważniejszym wykonawcą tego przedsięwzięcia był wybitny naukowiec w zakresie nauk matematyczno-fizycznych, doświadczony w sprawach monetarnych, zasłużony dla dworu i Rzeczypospolitej Tytus Liwiusz Boratini (1617–1681), z którym podskarbi wielki koronny Jan Kazimierz Krasiński dnia 2 VII 1659 r. podpisał kontrakt na emisję szelągów koronnych na kwotę 1 miliona zł². Niedługo później, w związku z brakiem możliwości uruchomienia mennicy na Litwie, umowę z Boratinim zakontraktowaną na 1 milion zł w szelągach litewskich zawarł administrator skarbu litewskiego Adam Maciej Sakowicz. Miejszem produkcji koronnych i litewskich monet była zorganizowana przez Boratiniego mennica na zamku w Ujazdowie pod Warszawą. Pierwsze szelągi koronne wybito tam 19 XI 1659 r.³, litewskie natomiast najprawdopodobniej w maju 1660 r.⁴. Możliwe, że jeszcze w 1659 r. działalność rozpoczęła mennica w Krakowie, w której wybijano szelągi koronne z części zakontraktowanej kwoty. Po zrealizowaniu nakładu, 2 VI 1661 r. ustała produkcja w Ujazdowie i najprawdopodobniej w tym samym miesiącu w Krakowie⁵. Wkrótce okazało się jednak, że wniesiona przez Boratiniego z tego tytułu opłata dzierżawna w wysokości 720 000 zł nie wystarczy do zaspokojenia potrzeb finansowych państwa, a przede wszystkim wypłaty zaległego żołdu⁶. Toteż, nie znajdując innego sposobu na wygenerowanie w krótkim czasie koniecznego dochodu, zwrócono się ponownie do Boratiniego, by pomnożył zasobność koronnej kasy. Jednocześnie usługi w tym zakresie dla Litwy zaproponował gdańszczanin Andrzej Jerzy Horn. Po rocznej przerwie, w 1663 r.

¹ Szelągowski 1902, s. 246; Rybarski 1939, s. 390–391; Niemirydz 1979, s. 6–7; Dziewanowski-Stefańczyk 2020, s. 5.

² Hniłko 1909, s. 178–179; Hniłko 1921.

³ Rybarski 1939, s. 392–393; Janušonis 1975, s. 97–99; Wolski 2016, s. 24–25.

⁴ Datę taką podaje Cezary Wolski powołując się na przywoływane przez Tadeusza Korzona reskrypty królewskie – Wolski 2016, s. 25, przyp. 41, s. 329–330.

⁵ Wolski 2016, s. 161, 317.

⁶ Janušonis 1975, s. 98–99.

rozpoczęła się trwająca do 1666 r. aktywność koronnych i litewskich mennic, która przyćmiła dokonania lat poprzednich⁷.

Wedle oficjalnych rachunków i sprawozdań menniczych w latach 1659–1666 wybito szelągów koronnych i litewskich na kwotę ponad 17 milionów 477 tysięcy złotych, co w praktyce oznaczało wprowadzenie do obiegu ponad 1 miliarda 570 milionów 92 tysięcy miedzianych monet. Zagadnienie to podsumowuje poniższa tabela, w której mennice zarządzane przez Andrzeja Fryderyka Horna wyróżniono kursywą⁸.

Tabela 1. Nakład szelężnych mennic koronnych i litewskich z uwzględnieniem mennic i okresów ich funkcjonowania. Na podstawie Janušonis 1975 oraz Wołski 2016

Okres menniczy 1659–1661			
Mennica	Kwota	Liczba wybitych monet	% całości
Szelągi koronne			
Ujazdów (19 XI 1659–30 VI 1661)	817 708 zł 20 gr	73 593 780	4,69%
Kraków (1659–IX 1661)	182 291 zł 20 gr	16 406 250	1,04%
Szelągi litewskie			
Ujazdów (1660–VI 1661)	1 000 000	90 000 000	5,73%
			11,46%
Okres menniczy 1663–1666			
Szelągi koronne			
Ujazdów (7 IV 1663–7 XI 1665)	6 691 882 zł 25 gr 14 d	602 269 458	38,36%
Szelągi litewskie			
Wilno (4 VI 1664–30 XII 1666)	4 492 719 zł 5 gr	404 344 725	25,75%

⁷ Szerzej na ten temat: Zagórski 1854, s. 55; Szelągowski 1902, s. 258; Rybarski 1939, s. 395–397; Janušonis 1975, s. 101–104, 113–115, Stefańczyk 2010, s. 81–86, Wołski 2016, s. 44, 49–52, 54–58, 61, 162.

⁸ W przygotowaniu tabeli zaczerpnąłem z zestawienia opracowanego przez Grzegorza Śnieżkę w jego nieopublikowanej pracy magisterskiej, za udostępnienie której z tego miejsca Autorowi serdecznie dziękuję – Śnieżko 2011, s. 14. Krótkiego wyjaśnienia wymaga nieznaczna różnica wyemitowanych kwot w pracy G. Śnieżki z niniejszym zestawieniem. Wynika ona z korekty nakładu mennicy ujazdowskiej z lat 1663–1666 (1000 złp *in plus*), powstałej z sumowania przytoczonych przez R. Rybarskiego kwot kontaktu *ex Senatus Consulto* od 13 X 1664 r. (powinno być 2 132 618 złp 24 gr 13,5 den.) – Rybarski 1939, s. 526, Tabl. V; Zob. Wołski 2016, s. 162; Z kolei za bardziej prawdopodobną kwotę w przypadku mennicy brzeskiej uznałem wartość podaną w dwóch spośród trzech sprawozdań opublikowanych przez S. Janušonisa – Janušonis 1975, s. 109–111. W każdym razie są to zmiany nierzucające na obraz całości zjawiska.

Brześć (4 XII 1665–16 XII 1666)	2 674 135 zł	240 672 150	15,33%
<i>Oliwa</i> (19 VII–10 XI 1663)	460 391 zł 6 gr	41 435 208	2,64%
<i>Kowno</i> (17 X 1665–15 I 1667)	448 648 zł 6 gr 1 d	40 378 338	2,57%
<i>Malbork</i> (5 III 1666–8 X 1666)	677 700 zł 14 gr 11 d	60 993 042	3,88%
			88,54%
Razem	17 445 477 zł 7 gr 8 d	1 570 092 951	100,00%

Z oficjalnych danych wynika zatem, że na całość składa się 44,1% monet koronnych i 55,9% litewskich. Nad szelągami z lat 1659–1661 (11,46%) wyraźnie przeważają monety z lat 1663–1666 (88,54%). Jednocześnie nietrudno też zauważyć, że nakład zakładów Horna – 9,1% – zdecydowanie ustępuje wytworom warsztatów Boratiniego – 90,9%.

Wprowadzenie do obiegu setek milionów miedzianych szelągów oraz podwartościowych srebrnych złotych (1663–1667), o realnej wartości 12 zamiast 30 groszy, wraz z równoległe obniżoną o około 30% zawartością srebra w niskich i średnich nominałach, spowodowało głębokie przekształcenia krajobrazu monetarnego. Skarby ukrywane w latach 60. i u progu 70. XVII w. dokumentują zanikanie pieniądza Zygmunta III Wazy (1587–1632). Odsetek monet tego władcy sięga w nich najczęściej kilku, kilkunastu procent⁹. Natomiast depozyty z tamtego czasu, w których przeważają monety pierwszego Wazy zostały najprawdopodobniej ukształtowane w drodze tezauryzowania przez ludność pieniądza o uznanym standardzie kruszcowym¹⁰. Po 1670 r. monety tego władcy wypadły praktycznie z obiegu, a rolę polskiej monety srebrnej do końca stulecia przejął pieniądz Jana Kazimierza oraz Jana III Sobieskiego (1674–1696)¹¹. Podyktowany ekonomicznymi regułami podział na zły i dobry pieniądz wytworzył wbrew intencji ustawodawcy dwa równoległe, osobne nurty obiegu dla miedzi i srebra, których pozostałością

⁹ Woj. pomorskie: Gdańsk IV (po 1668) – 8%; woj. kujawsko-pomorskie: Radziejów (po 1671) – 5,9%; woj. wielkopolskie: Kalisz – okolice (po 1668) – 1,4%; Rybka (po 1662) – 1,6%; woj. opolskie: Kowale (po 1663) – 12,1%; woj. łódzkie: Masłowice (po 1663) – 5,3%; woj. świętokrzyskie: Kielce II (po 1666) – 1%; woj. podkarpackie: Tarnów I (po 1663) – 4,7%; Krzemienica (po 1667) – 7%; Zbydniów (po 1672) – 0,7%; woj. lubelskie: Górka Lubartowska (po 1667) – 2,1%; Niebrzegów (po 1660) – 14,5%; Czemierniki II (po 1661) – 18,7%; Sitnik (po 1666) – 9%; woj. mazowieckie: Węgrów (po 1666 lub poł. XVIII w.) – 5,7%; Jadów (po 1660) – 6,3%; Białe Figle (po 1666) – 5,1%; Kawęczyn (po 1666?) – 21,5%; Ślubowo (po 1668) – 4,3%; woj. podlaskie: Sejny (po 1666?) – 3,7%. Obliczeń dokonano na podstawie: Męciewska, Mikołajczyk 1991.

¹⁰ Znaczny odsetek monet Zygmunta III Wazy notowany jest między innymi w kilku skarbach przechowywanych w Muzeum Narodowym w Lublinie: Zaliszcze (po 1661) – 75%, Puchaczów (po 1662) – 76,4% i Milejów (po 1664) – 88,2%.

¹¹ Mikołajczyk 1980, s. 23, ryc. 8, s. 29.

są liczne i w zasadzie jednorodne kruszcowo skarby monet – srebrnych lub miedzianych. Ogromna ilość boratynek zadecydowała, że są one najczęściej notowanymi monetami w znaleziskach pojedynczych, kumulatywnych oraz gromadnych. Do ostatnio wymienionych należą dwa duże, omawiane w tym miejscu zespoły z Rokitna – Rokitno I (dalej RI) i Rokitno II (dalej RII).

OKOLICZNOŚCI ODKRYCIA SKARBÓW Z ROKITNA I ICH STRUKTURA

Do odkrycia pierwszego skarbu doszło w pierwszej połowie kwietnia 1981 r. podczas prac rolnych na polu uprawnym, położonym nieopodal rzeki Wieprz (mapa nr 1).

Natrafił na niego właściciel gruntu – Stanisław Szczepanik, który niezwłocznie

Mapa 1. Miejsce odkrycia skarbów zlokalizowane na mapie austriackiej z 1804 r. (A) i planie współczesnym (B). Oprac. Grzegorz Mączka – inspektor ochrony zabytków archeologicznych w WUOZ w Lublinie

poinformował o tym zdarzeniu Muzeum Okręgowe w Lublinie. Następnego dnia do Rokitna udał się kierownik Gabinetu Numizmatycznego – Henryk Wojtulewicz, któremu znalazca przekazał wszystkie monety wraz z fragmentami naczynia i skóry, którą zabezpieczony był zgromadzony w naczyniu depozyt. Znalezisko składa się z 3530 monet, którymi są wyłącznie miedziane szelągi Jana Kazimierza z lat 1659–1666. Ich łączna waga przed konserwacją wynosiła 4,7 kg¹². Po zaewidencjonowaniu w księdze wpływu skarb został wpisany do inwentarza muzealnego pod numerem N/7123/ML.

¹² Archiwum ML 1967–1987, sygn. 326/2, bez numeracji stron. Należy liczyć się z rozproszaniem części monet po rozbiciu garnka narzędziem ornym.

Kolejnego odkrycia na tym samym polu uprawnym, zaledwie kilkanaście metrów od miejsca znalezienia poprzedniego depozytu, dokonał podczas jesiennych prac rolnych w 2011 r., wnuk Stanisława, Adam Szczepanik. W wywiadzie udzielonym telewizji relacjonował: *Coś chrupnęło pod plugiem, a gdy obejrzałem się za siebie, zobaczyłem ... tysiące starych monet rozsypanych na polu!*¹³. Niedługo później, 14 listopada 2011 r., niczym niezapowiedziany odkrywca przybył do muzeum niosąc w wiaderku monety i fragmenty naczyń, w którym były one ukryte. Po późniejszym przeliczeniu okazało się, że było to 10 017 monet, ważących przed konserwacją 12,48 kg¹⁴. Oględziny miejsca odkrycia, przeprowadzone z udziałem przedstawicieli Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków i Muzeum Lubelskiego w dniu 6 grudnia 2011 r., dzięki zastosowaniu wykrywacza metali, ujawniły kolejnych 201 monet¹⁵. Całość liczy zatem 10 218 numizmatów, wśród których 10 209 to miedziane szelągi Jana Kazimierza z lat 1659–1666 (99,91%). Na pozostałe dziewięć egzemplarzy składają się:

- 2 miedziane krążki pozbawione wyobrażeń, których metrologia odpowiada szelągom Jana Kazimierza,
- turner szkocki (2 penty) Karola I (1625–1649), bez daty (1632–1633),
- fałszywy szeląg ryski Krystyny (1632–1654), z datą 1658,
- fałszerstwo wykonane techniką walcową imitujące na jednej stronie awers szeląga litewskiego Jana Kazimierza z lat 50. oraz awers szeląga pruskiego Fryderyka Wilhelma I na odwrocie (1640–1688),
- 2 trójkrójcówki legnicko-brzesko-wołowskie Chrystiana (1654–1672) z 1660 i 1662 r.,
- trójkrójcówka czeska cesarza Leopolda I (1658–1705) z 1695 r.,
- nieokreślony numizmat, najprawdopodobniej żeton. Av.: W otoku: WILEM – GRISON. W polu orzeł. Rv.: W półkolu, od dołu: SOLIDVS. W polu, poziomo: WG¹⁶.

Po przekazaniu przez LWKZ drugiego skarbu z Rokitna Muzeum Lubelskiemu¹⁷, został on wpisany do inwentarza pod numerem N/11194/ML.

¹³ Reportaż TVP z maja 2012 pt. *Był sobie skarb*.

¹⁴ Protokół przyjęcia do zbiorów Muzeum Lubelskiego w Lublinie nr 1/2011 sporządzony dn. 14 XI 2011 r.

¹⁵ Było to 200 boratynek i trójkrójcówka księcia legnicko-brzesko-wołowskiego Chrystiana (1654–1672) z 1662 r. WUOZ reprezentował inspektor ochrony zabytków archeologicznych Grzegorz Mączka oraz współpracujący z urzędem Jarosław Sim – obsługa detektora metali, Muzeum Lubelskie – kierownik Gabinetu Numizmatycznego Małgorzata Koperwas.

¹⁶ Ten nieokreślony numizmat notuje Josef Neumann – Neumann 1872, s. 282, kat. 35607. Za wskazówkę bibliograficzną dziękuję Grzegorzowi Śnieżce; Zob. także: <https://forum.odkrywca.pl/topic/764741-solid/> [20 stycznia 2019 r.]

¹⁷ Decyzja Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 15 X 2015 r.

Zespoły z Rokitna nie były dotąd przedmiotem opracowania. W literaturze wzmiankowany jest tylko RI w dwóch krótkich komunikatach Henryka Wojtulewicz oraz w inwentarzu znalezisk¹⁸.

Z mapy 1A wynika, że skarby zostały zdeponowane nieopodal przeprawy przez rzekę Wieprz, przy której jak przypuszczamy funkcjonowała wówczas wzmiankowana w XVI-wiecznych źródłach komora celna. Być może znaleziska z Rokitna wiążą się z jej działalnością¹⁹.

Pragniemy w tym miejscu podkreślić, że wiedza o skarbach z Rokitna i wynikające z ich opracowania ustalenia nie przeszłyby do obiegu naukowego gdyby nie godna uznania postawa Rodziny Szczepaników, za którą jesteśmy niezmiernie wdzięczni. Wystarczy dodać, że o ile fakt poinformowania przez znalazców o dokonanej odkryciu stanowił zawsze w muzeum dużą niespodziankę, o tyle osobiste dostarczenie monet do instytucji kultury przez Adama Szczepanika w 2011 r., z zachowaniem wszelkich procedur prawnych, było wydarzeniem bez precedensu. Odkrywczy skarbow z Rokitna zostali uhonorowani nagrodami pieniężnymi za ocalenie części trudnego do oszacowania polskiego dziedzictwa kulturowego. Wymowna w tym kontekście jest zmieniająca się na niekorzyść w ciągu ostatnich dekad statystyka pozyskiwania skarbow do Muzeum Lubelskiego, typowa zresztą w skali całego kraju²⁰. Skłania ona do refleksji nad przyczynami tego stanu rzeczy, którego – w czasach największych od dziesięcioleci inwestycji budowlanych oraz prowadzonych często nielegalnie poszukiwań za pomocą wykrywaczy metali – nie można uwiarygodnić brakiem nowych znalezisk. Podejmowane w ostatnich latach przez państwo stanowcze działania, zmierzające do egzekwowania litery prawa, nie przyniosły odwrócenia niekorzystnego trendu. Kolejne wymykające się naukowej obserwacji, niezarejestrowane lub pozbawione kontekstu znaleziska, są zatraconymi bezpowrotnie źródłami historycznymi. Sytuacja wymaga wprowadzenia akceptowanych społecznie norm prawnych, które motywowałyby odkrywców do ujawniania znalezisk.

Uwzględniając wszystkie wchodzące w skład RI i RII miedziane szelągi Jana Kazimierza widoczna jest przewaga autentycznych monet litewskich nad koronnymi, odpowiednio w proporcjach: 42,13:54,94 oraz 39,32:54,50. Nieczytelność

¹⁸ Wojtulewicz 1984, s. 18; Wojtulewicz 1987, s. 107 – tutaj mylnie wskazano rok odkrycia 1982 zamiast 1981. W publikacjach tych podana jest informacja, że skarb złożony jest z 3527 monet. Prowadzone w następnych latach prace inwentaryzacyjne skorygowały liczebność zespołu na 3530 egz.; Męclewska, Mikołajczyk 1991, poz. 1042.

¹⁹ Kuraś 1983, s. 201.

²⁰ Przed II wojną światową – kilka obecnie już przemieszanych skarbow boratynkowych, lata 40. XX w. – 2 skarby, lata 50. – 18 skarbow, lata 60. – 11 skarbow, lata 70. – 13 skarbow, lata 80. – 8 skarbow, lata 90. – 3 skarby, XXI w. – 2 skarby.

rewersów nie pozwoliła na przeprowadzenie tego podziału w przypadku nieznacznej części autentycznych szelągów RI (0,23%) i RII (0,25%). Dotyczy to przede wszystkim monet z utrwalonym jedynie stemplem awersu oraz jego negatywnym odbiciem na odwrocie krążka²¹. Fałszywe szelągi stanowią 2,72% składu RI i 5,75% RII. Ponadto w ostatnim z wymienionych wyróżniono 20 szelągów (0,20%), których fałszerskie pochodzenie uznano za hipotetyczne.

Powyższe podsumowanie wynika z tabel nr 2, 3 i 4. W pierwszej z nich przedstawiono rozkład szelągów według mennic, z podziałem na okresy ich funkcjonowania: 1659–1661 i 1663–1666. W skarbach zwraca uwagę zbliżona reprezentacja autentycznych szelągów koronnych i litewskich w ramach okresów menniczych, wytworni oraz roczników.

Tabela 2. Autentyczne szelągi Jana Kazimierza w skarbach Rokitno I i Rokitno II

MENNICA	DATA	R I		R II			
		L. egz.	%	L. egz.	%		
KORONNE							
Ujazdów	1659	6	0,17	4,39	6	0,06	4,27
	1660	73	2,07		169	1,66	
	1660?	-----	-----		16	0,16	
	1661	76	2,15		232	2,27	
	1661?	-----	-----		6	0,06	
	r.? (1660–1661)	-----	-----	7	0,07		
	1663	229	6,49	29,58	626	6,13	28,80
	1663?	-----	-----		30	0,29	
	1664	458	12,97		1158	11,34	
	1664?	9	0,25		45	0,44	
	1665	326	9,24		789	7,73	
	1665?	-----	-----		53	0,52	
	r.? (1663 lub 1665)	22	0,62		205	2,01	
	r.? (1663–1664)	-----	-----	34	0,33		
r.? (1659–1665)	223	6,32	6,32	532	5,21	5,21	

²¹ Dochodziło do tego, gdy po wybiciu moneta nie została usunięta ze stempla i przy kolejnym uderzeniu młota przejmowała jego rolę. Wiernie zachowana oś pozytywu i negatywu wskazuje, że stemple górne i dolne pracowały w stałym ustawieniu. Być może tłoki były ze sobą sprzężone, a ruch stempla górnego wyznaczała prowadnica. Powstawanie tego błędu wyjaśnia również G. Śnieżko – Śnieżko 2011, s. 20.

MENNICA	DATA	R I		R II			
		L. egz.	%	L. egz.	%		
KORONNE							
Kraków	1660	22	0,62	1,84	66	0,65	1,04
	1661	13	0,37		25	0,24	
	r.? (1660–1661)	1	0,03		5	0,05	
Kraków lub Ujazdów	1660	4	0,11		9	0,09	
	1661	4	0,11		-----	-----	
	r.? (1660–1661)	21	0,59		1	0,01	
Razem		1487	42,13	4014	39,32		
LITEWSKIE							
Ujazdów	1660	25	0,71	6,77	73	0,72	6,27
	1661	186	5,27		502	4,92	
	r.? (1660–1661)	28	0,79		65	0,64	
Oliwa	1663	78	2,21	2,21	238	2,33	2,33
Wilno	1664	156	4,42	28,50	533	5,22	28,24
	1664?	-----	-----		18	0,18	
	1665	344	9,75		849	8,32	
	1665?	-----	-----		14	0,14	
	1666	356	10,08		1059	10,37	
	r.? (1665 lub 1666)	1	0,03		3	0,03	
	r.? (1664–1666)	147	4,16		386	3,78	
Brześć	1665	34	0,96	11,93	101	0,99	11,58
	1665?	-----	-----		1	0,01	
	1666	295	8,36		752	7,37	
	1666?	-----	-----		22	0,22	
	r.? (1665–1666)	90	2,55		301	2,95	
Brześć?	1666	2	0,06	5	0,05		
Wilno lub Brześć	1665	-----	-----	0,03	1	0,01	0,20
	1666	-----	-----		9	0,09	
	r.?	1	0,03		10	0,10	
Ujazdów, Wilno lub Brześć	r.? (1664–1666)	-----	-----	-----	4	0,04	0,04

MENNICA	DATA	R I		R II			
		L. egz.	%	L. egz.	%		
KORONNE							
Kowno	1665	32	0,91	5,16	117	1,15	5,43
	1666	117	3,31		298	2,98	
	1666?	-----	-----		6	0,06	
	r.? (1665–1666)	33	0,93		132	1,29	
Kowno?	r.?	-----	-----	1	0,01		
Malbork	1666	12	0,34	0,34	36	0,35	0,35
Kowno lub Malbork	1666	-----	-----	-----	5	0,05	0,05
?	r.?	-----	-----	-----	1	0,01	0,01
Razem		1939	54,94		5563	54,50	
KORONNE LUB LITEWSKIE							
?	r.? (negatyw awersu)	8	0,23	0,23	20	0,20	0,25
	r.? (nieczytelne)	-----	-----		5	0,05	
Razem		8	0,23		25	0,25	

Tabela 3. Falszywe szelągi Jana Kazimierza w skarbach Rokitno I i Rokitno II

Falszywe szelągi	R I		R II	
	L. egz.	%	L. egz.	%
koronne	58	1,64	362	3,55
litewskie	38	1,08	225	2,20
Razem	96	2,72	587	5,75

Tabela 4. Falszywe? szelągi Jana Kazimierza w skarbach Rokitno I i Rokitno II

Falszywe? szelągi	R I		R II	
	L. egz.	%	L. egz.	%
koronne	-----	-----	17	0,17
litewskie	-----	-----	3	0,03
Razem	-----	-----	20	0,20

Chcąc odnieść strukturę skarbów do szacunków wynikających ze sprawozdań i rachunków mennicznych, w dalszych analizach pomijamy monety fałszywe i nie-dookreślone.

Obliczony wedle tego założenia stosunek koronnych i litewskich szelągów w RI i RII wynosi odpowiednio: 43,4:56,6 i 41,9:58,1 i jest on zgodny z wartościami no-

towanymi w skarbach z Idziek–Wykna (41,0:59,0), Przasnysza (42,5:57,5) i Terespoła (43,2:56,8)²². Stąd wniosek, że duże, reprezentatywne znaleziska notują więcej monet z Pogonią, aniżeli wynikałoby to z oficjalnego nakładu (44,1:55,9%). Różnica ta dochodzi nawet do 3%. Jednocześnie w żadnym miarodajnym depozycie nie stwierdzono nadreprezentacji szelągów koronnych. Obserwacji tej nie można wiązać z czasem ukrycia, gdyż dotyczy ona zarówno starszych depozytów XVII-wiecznych, jak i tych ukrywanych w XVIII stuleciu.

Rozbieżność oficjalnej sprawozdawczości z wymową znalezisk dotyczy także proporcji nakładu z lat 1659–1661 i 1663–1666. Wedle źródeł pisanych w pierwszym okresie w Ujazdowie i Krakowie wybito 11,4 a w kolejnym 88,6% całego nakładu (zob. tab. 1). Tymczasem w zespołach RI i RII relacja ta wynosi 14,4:86,6 i 13,1:89,9%. Obserwacja ta znajduje także potwierdzenie w ww. depozytach z Idziek-Wykna – 14,1:85,9%, Przasnysza – 15,1:84,9% i Terespoła – 13,1:86,9%²³. Znaleziska wskazują zatem, że w latach 1659–1661 do obiegu wprowadzono proporcjonalnie więcej monet, aniżeli wynika ze sprawozdań.

Zagadnienie zgodności oficjalnego nakładu z wymową znalezisk przedstawione zostało w tabeli nr 5. Warto zaznaczyć, że tak jak wyżej, zamieszczone w niej wyniki oszacowane zostały z uwzględnieniem również szelągów o nieustalonej dacie wybita, które rozdzielono wedle skalkulowanej zasady prawdopodobieństwa. Oparcie się bowiem wyłącznie na w pełni określonych egzemplarzach spowodowałoby przekłamanie. Mowa tutaj szczególnie o szelągach koronnych, które wydawano na lata 1659–1665 – 223 egz. w RI i 530 w RII. Ich wykluczenie skutkowałoby niedoszacowaniem nakładu koronnych szelągów z mennicy ujazdowskiej oraz zredukowaniem jego rozmiaru w latach 1659–1661; zwłaszcza, że problem chronologicznej identyfikacji, przynajmniej w odniesieniu do okresu menniczego, nie dotyczy w zasadzie mniej czytelnych szelągów litewskich.

²² Obliczenia własne: Idzki-Wykno – Śnieżko 2011, Tab. 2, s. 21; Przasnysz – Niemirycz 1973b, s. 106; Terespol – Lewczuk 1983, bez numeracji stron.

²³ Wyliczono w oparciu o materiał statystyczny zgromadzony w ww. opracowaniach wedle dwóch wariantów. W pierwszym uwzględniono wyłącznie monety z ustaloną datą emisji, w kolejnym także szelągi niewydatowane, przyporządkowując je wedle skalkulowanej zasady prawdopodobieństwa do poszczególnych okresów mennicznych. W obu przypadkach uzyskano identyczne wyniki lub różniące się od siebie najwyżej o 0,1%. Wedle drugiego wariantu przedstawiono także wyliczenia dla skarbow RI i RII, zakładając, że osiągnięty w ten sposób rezultat będzie bardziej miarodajny.

Tabela 5. Odsetek miedzianych szelągów Jana Kazimierza w świetle źródeł pisanych (A) i znalezisk: Rokitno I (B) i Rokitno II (C)

	A	B	B - A	C	C - A
Okres menniczy 1659–1661					
Mennice koronne					
Ujazdów 1659–1661	4,69	6,22	1,54	5,36	0,68
Kraków 1659–1661	1,04	1,17	0,13	1,02	-0,02
Mennice litewskie					
Ujazdów 1659–1661	5,73	6,98	1,25	6,69	0,96
	11,46	14,37		13,07	
Okres menniczy 1663–1666					
Mennice koronne					
Ujazdów 1663–1666	38,36	36,05	-2,31	35,57	-2,79
Mennice litewskie					
Oliwa 1663	2,64	2,28	-0,36	2,49	-0,15
Wilno 1664–1666	25,76	29,39	3,63	30,27	4,52
Brześć 1665–1666	15,33	12,24	-3,09	12,43	-2,90
Kowno 1665–1666	2,57	5,32	2,75	5,79	3,22
Malbork 1666	3,89	0,35	-3,53	0,38	-3,51
Razem	88,54	85,8	-	86,93	-
	100%	100%	0%	100%	0%

W skarbach widoczna jest nadwyżka koronnych i litewskich szelągów z lat 1659–1661. W przypadku monet z Orłem różnica *in plus* wynosi odpowiednio 1,66 i 0,65%, a z Pogonią 1,25 i 0,96%. Z kolei w zestawieniu za lata 1663–1665 zwraca uwagę niedobór w znaleziskach monet koronnych z mennicy ujazdowskiej, odpowiednio -2,3 i -2,8%. Pewien deficyt w zespołach notują także szelągi litewskie z Oliwy. Ponadto skarby RI i RII wykazują nadwyżkę monet z zarządzanej przez Boratiniego mennicy wileńskiej – 3,6 i 4,5%, przy jednoczesnym niedoborze z kierowanej także przez niego wytwórni brzeskiej – -3,0 i -2,9%. Analogiczna korelacja zachodzi w zarządzanych przez Andrzeja Jerzego Horna mennicach w Kownie i Malborku. W pierwszej mamy do czynienia z nadwyżką (2,7 i 3,2%), w kolejnej z niedoborem (-3,5%). Obserwacje te znajdują potwierdzenie w przywoływanych już wyżej skarbach, w których odnotowano między innymi

nadrepresentację szelągów koronnych i litewskich z lat 1659–1661²⁴, deficyt monet koronnych z lat 1663–1665²⁵ oraz nadwyżkę szelągów z mennicy wileńskiej przy jednoczesnym ich niedoborze z wytwórni brzeskiej²⁶.

Skonfrontowanie sprawozdawczości menniczej ze znaleziskami potwierdza, że zdecydowana większość szelągów została wybita w latach 1663–1666, przede wszystkim w zarządzanych przez Boratiniego mennicach w Ujazdowie, Wilnie i Brześciu, z których wyszło około 78% nakładu (RI – 77,7 i RII – 78,2%). Pozostała część monet z lat 1663–1666 opuściła mennice pod zarządem Andrzeja Jerzego Horna w Oliwie, Kownie i Malborku (RI – 8,0 i RII – 8,7).

Wymowa źródeł pisanych i depozytów wymaga dalszej pogłębionej analizy wzbogaconej o nowoopracowane znaleziska materiału numizmatycznego. Będzie to już przedmiotem osobnego opracowania, w którym zastanowimy się między innymi nad rzeczywistym rozmiarem produkcji mennic szelężnych i ewentualnych w nich nadużyć.

CHRONOLOGIA ZNALEZISK

Po zaprzestaniu funkcjonowania mennic szelężnych w 1666 r. swojej działalności nie zarzucili liczni fałszerze, dopełniający procedury zarówno w wyspecjalizowanych warsztatach mennicznych i w prymitywnych wytwórniach. Dlatego wraz z upływem czasu zwiększał się udział podrobionych szelągów w masie pieniężnej, czego dowodzi struktura depozytów. Wojciech Niemirycz zauważył, że skarby ukryte przed 1666 r. nie zawierają fałszerstw, a w zespołach nieco młodszych odsetek produktów z nielegalnych warsztatów nie przekracza 2%²⁷. W skarbie z Idziki-Wykna, którego depozycję określono na lata 70. XVII w., stwierdzono 2,24% fałszywych szelągów²⁸. Z kolei w ukrytych kilkadziesiąt lat później depozytach z Przasnysza (po 1703, ok. 1710) i Terespoła (po 1711), fałszerstwa stanowią odpowiednio 8,0 i 9,8%²⁹. Zatem 2,7% fałszywych szelągów w RI i 5,7% w RII pozwala przypuszczać, że pierwszy z nich uformowany został na początku 4. ćwierci XVII w., a kolejny na przełomie XVII i XVIII stulecia. Biorąc pod

²⁴ Obliczenia własne na podstawie cytowanych wyżej opracowań wymienionych skarbów. Idziki-Wykno – 0,96 i 1,72%, Przasnysz – 1,28 i 2,38%, Terespol – 0,44 i 1,23%.

²⁵ Jw. Idziki-Wykno – 4,1%; Terespol – 2,5%; Przasnysz – 2,8%.

²⁶ Idziki-Wykno – Wilno: 5,3%; Brześć: 2,7%.

²⁷ Niemirycz 1973a, s. 104; Niemirycz 1973b, s. 110; Niemirycz 1983, s. 87–88.

²⁸ Wśród 5804 szelągów Jana Kazimierza jest 130 fałszywych – Śnieżko 2011, s. 33, 39; Śnieżko 2012, s. 199, 206.

²⁹ Przasnysz (po 1703, ok. 1710) – Niemirycz 1973b, s. 109–110. Do stwierdzonych przez W. Niemirycza 1286 fałszywych szelągów doliczyłem 96 egz. tzw. typu „koń z długimi nogami” (wł. „król z wydatnymi ustami” – zob. Śnieżko 2011, s. 40–41) – stąd wynik 8,0%; Terespol (po 1711) – Lewczuk 1983, bez numeracji stron.

uwagę odsetek monet fałszywych wydaje się, że RI zdeponowano nieco później od zespołu z Idziek-Wykna. Taka chronologia nie stoi w sprzeczności z monetami datującymi moment ukrycia RI po 1666 r. oraz RII po 1695 r. Bardzo dobry stan zachowania 3 krajcarów Leopolda I z 1695 r. wskazuje, że RII został ukryty niedługo po tej dacie. Przemawia za tym także niższy odsetek fałszywych monet, aniżeli w zespole przasnyskim i terespolskim. RI zdeponowano najprawdopodobniej około 20 lat wcześniej od RII. Krócej obiegujące szelągi z RI zdają się być nieco mniej zużyte. Wyliczona średnia waga arytmetyczna ogółu autentycznych szelągów w RI jest nieznacznie wyższa od później zdeponowanego zespołu RII (1,242 wobec 1,226 g).

Za zaproponowaną wyżej chronologią przemawia także struktura szelągów fałszywych, a ściślej odsetek wśród nich typu wybijanego najprawdopodobniej z inicjatywy Hansa Dreilinga w Berzaune pod Rygą w latach 1667–1669. Mennica ta wypuszczała fałszerstwa monet koronnych i litewskich mennic, z których najczęściej powielano wzór wileński – z literami TLB pod głową króla oraz monogramem KHPL na rewersie (Ryc. 9)³⁰. W dobrze rozpoznanych pod tym względem i zsumowanych skarbach z Idziek-Wykna (0,96%), RI (0,74%) i RII (1,00%) typ „król z wydatnymi ustami” stanowi 0,94% szelągów³¹. Całkowity rozmiar produkcji tych monet szacujemy na około 18 700 000 egzemplarzy³². Nasycenie nimi skarbów datowanych na przełom 3. i 4. ćwierci XVII w. wskazuje na stosunkowo wczesną metrykę nielegalnego zakładu i uprawdopodobnia zarazem tezę o wybijaniu owych szelągów przez Hansa Dreilinga pod Rygą w latach 1667–1669. Wprowadzenie około 19 000 000 podrobionych monet do obiegu pod koniec lat 60. XVII w., w sytuacji uaktywniania się dopiero innych nielegalnych ośrodków, powodowało, że przez pewien czas wytwory spod Rygi miały znaczny udział w masie fałszywych szelągów. W zespole z Idziek-Wykna odmiana ta stanowi 43,1% wszystkich fałszywych szelągów, co stanowi kolejną przesłankę za wczesnym datowaniem tego skarbu oraz chronologii względnej RI (27,1%) i RII (16,8%).

³⁰ Autorem twierdzenia o fałszerskim pochodzeniu tych monet, związanych z aferą rajcy ryckiego Hansa Dreilinga jest Iwan Sinczuk. Cyt. za Śnieżko 2012, s. 209–210, gdzie podane są opracowania Iwana Sinczuka z 1988 i 2010 r.

³¹ W skarbie z Przasnysza stwierdzono 96 egz. tych monet – wyłącznie litewskich TLB/KHPL, określonych przez Wojciecha Niemirycza mianem „koń z długimi nogami”. Przypuszczam, że pewna ich część w zespole przasnyskim nie została rozpoznana. Niemożliwe, by do tak dużego depozytu nie trafiły rzadsze fałszerstwa szelągów koronnych lub litewskich typu ujazdowskiego i kowieńskiego.

³² Szacunek ten jest pochodną prawdopodobnego nakładu mennic oficjalnych, obliczonego przeze mnie w niepublikowanym jeszcze opracowaniu.

INWENTARZ

ROKITNO I

SZELAĞI KORONNE

Mennica Ujazdów – 1422 egz. (Ryc. 1)³³

1659 r. – 6 egz., Ma 1,291 g; Wolski – KU59

1660 r. – 73 egz., Ma 1,232 g; Wolski – KU60

1661 r. – 76 egz., Ma 1,278 g; Wolski – KU61

1663 r. – 229 egz., Ma 1,246 g; Wolski – KU63

1664 r. – 458 egz., Ma 1,222 g; Wolski – KU64

1664? r. – 9 egz., Ma 1,278 g; Wolski – KU64?

1665 r. – 326 egz., Ma 1,240 g; Wolski – KU65

r.? (1663 lub 1665) – 22 egz., Ma 1,282 g; Wolski – KU63 lub KU65

r.? – 223 egz., Ma 1,226 g; – Wolski – KU r.?

Ryc. 1. Szelaż koronny, 1659, men. Ujazdów, w. 1,279 g, śr. 15-8–16,1 mm

Mennica Kraków – 36 egz. (Ryc. 2)

1660 r. – 22 egz., Ma 1,267 g; Wolski – KK60

1661 r. – 13 egz., Ma 1,195 g; Wolski – KK61

r.? (1660–1661) – 1 egz., w. 1,304 g; Wolski – KK60 lub KK61

Ryc. 2. Szelaż koronny, 1660, men. Kraków, w. 1,243 g, śr. 15,6–15,9 mm

³³ Autorem wszystkich fotografii monet w niniejszym opracowaniu jest Bartłomiej Lenard, fotograf Muzeum Narodowego w Lublinie.

Mennica Kraków lub Ujazdów – 29 egz.

1660 r. – 4 egz., Ma 1,245 g, Wolski – KU60 lub KK60

1661 r. – 4 egz., Ma 1,207 g, Wolski – KU61 lub KK61

r.? (1660–1661) – 21 egz., Ma 1,246 g

SZELAĞI LITEWSKIE

Mennica Ujazdów – 239 egz. (Ryc. 3)

1660 r. – 25 egz., Ma 1,187 g, Wolski – LU60

1661 r. – 186 egz., Ma 1,253 g, Wolski – LU61

r.?(1660–1661) – 28 egz., Ma 1,228 g, Wolski – LU r.?

Ryc. 3. Szelağ litewski, 1661, men. Ujazdów, w. 1,520 g, śr. 15,8–16,2 mm

Mennica Oliwa – 78 egz. (Ryc. 4)

1663 r. – 78 egz., Ma 1,260 g, Wolski – LO63

Ryc. 4. Szelağ litewski, 1663, men. Oliwa, w. 1,429 g, śr. 15,5–16,5 mm

Mennica Wilno – 1006 egz. (Ryc. 5)

1664 r. – 156 egz., Ma 1,242 g, Wolski – LW64

1665 r. – 344 egz., Ma 1,248 g, Wolski – LW65

1666 r. – 356 egz., Ma 1,242 g, Wolski – LW66

1665 lub 1666 r. – 1 egz., w. 1,154 g, Wolski – LW65 lub LW66

166? r.(trzy cyfry daty) – 2 egz., Ma 1,255 g., Wolski – LW r.?

r. ? – 147 egz., Ma 1,237 g, Wolski – LW r.?

Ryc. 5. Szelağ litewski, 1665, men. Wilno, w. 1,259 g, śr. 16,0–16,3 mm

Mennica Brześć – 419 egz. (Ryc. 6)

1665 r. – 34 egz., Ma 1,291 g, Wolski – LB65

1666 r. – 295 egz., Ma 1,278 g, Wolski – LB66

r.? (1665–1666) – 90 egz., Ma 1,242 g, Wolski – LB65 lub LB66

Ryc. 6. Szeląg litewski, 1666, men. Brześć, w. 1,409 g, śr. 15,1–15,6 mm

Mennica Brześć? – 2 egz.

1666 r. – 2 egz., Ma 1,236 g, Wolski – LB?66

Mennica Wilno lub Brześć – 1 egz.

r.? – 1 egz., w. 1,403 g, Wolski LW lub LB

Mennica Kowno – 182 egz. (Ryc. 7)

1665 r. – 32 egz., Ma 1,226 g, Wolski – LK65

1666 r. – 117 egz., Ma 1,227 g, Wolski – LK66

r.? (1665–1666) – 33 egz., Ma 1,202 g, Wolski – LK65 lub LK66

Ryc. 7. Szeląg litewski, 1666, men. Kowno, w. 1,701 g, śr. 15,8 mm

Mennica Malbork – 12 egz. (Ryc. 8)

1666 r. – 12 egz., Ma 1,245 g, Wolski – LM66

Ryc. 8. Szeląg litewski, 1666, men. Malbork, w. 1,335 g, śr. 15,6–16,0 mm

SZELAĞI KORONNE LUB LITEWSKIE

wybite dwustronnie: awers/negatyw awersu – 6 egz., Ma 1,219 g

wybite dwustronnie: awers/awers – 1 egz., w. 1,312 g

wybity jednostronnie: awers – 1 egz. w. 1,213 g

SZELAĞI FAŁSZYWE

Mennica Berzaune, „król z wydatnymi ustami” – 26 egz. (Ryc. 9–10)

litewskie, TLB/KHPL – 24 egz., Ma 1,302 g

litewskie, ?/Jeleń – 1 egz., w. 1,476 g

litewski?, awers/negatyw awersu – 1 egz., w. 1,211 g

Ryc. 9. Fałszywy szeląg litewski – typ „król z wydatnymi ustami” TLB/KHPL, z datą 1666, w. 1,405 g, śr. 15,3–15,6 mm

Ryc. 10. Fałszywy szeląg litewski – typ „król z wydatnymi ustami”, głowa Jelenia – część herbu Krysypin, z datą 1665, w. 1,405 g, śr. 15,3–15,6 mm

Emisja typu Wolski II.1b – 1 egz. (Ryc. 11)

koronny, z datą 1661 – 1 egz., w. 0,889 g

Ryc. 11. Fałszywy szeląg koronny – typ Wolski II.1b, z datą 1661, w. 0,889 g, śr. 15,7–16,1 mm

Emisja kongenialna Wolski s. 150 – 1 egz.

koronny, z datą ? – 1 egz., w. 1,434 g

Emisje pozostałe – 68 egz.

koronne – 56 egz., Ma 1,235 g

litewskie – 12 egz., Ma 1,056 g

ROKITNO II

MONETY POLSKIE

SZELAĞI KORONNE

Mennica Ujazdów – 3907 egz. (Ryc. 12)

1659 r. – 6 egz., Ma 1,231 g; Wolski – KU59

1660 r. – 169 egz., Ma 1,232 g; Wolski – KU60

1660? r. – 16 egz., Ma 1,278 g, Wolski KU60?

r.? (1660 lub 1661) – 7 egz., Ma 1,231 g, Wolski KU 60 lub KU61

1661 r. – 232 egz., Ma 1,258 g; Wolski – KU61

1661? r. – 6 egz., Ma 1,240 g

1663 r. – 626 egz., Ma 1,236 g, Wolski – KU63

1663? r. – 30 egz., Ma 1,281 g, Wolski – KU63?

1664 r. – 1158 egz., Ma 1,219 g, Wolski – KU64

1664? r. – 45 egz., Ma 1,172 g, Wolski – KU64?

1665 r. – 789 egz., Ma 1,220 g, Wolski – KU65

1665? r. – 53 egz., Ma 1,241 g, Wolska – KU65?

1663 lub 1665 r. – 205 egz., Ma 1,212 g, Wolski – KU63 lub KU65

r. ? (1663–1665) – 34 egz., Ma 1,230 g, Wolski – KU63, KU64, KU65

r. ? – 530 egz., Ma 1,211 g, Wolski – KU?

r.? – 1 egz., w. 1,412 g, rewers/negatyw rewersu w odbiciu lustrzanym, Wolski – KU?

Ryc. 12. Szelağ koronny, 1660, men. Ujazdów, w. 1,370 g, śr. 15,3–16,0 mm

Mennica Ujazdów? – 1 egz.

r.? – 1 egz., w. 1,202 g, lustrzane odbicia negatywu awersu i negatywu rewersu
Wolski KU?

Mennica Kraków – 96 egz. (Ryc. 13)

1660 r. – 66 egz., Ma 1,252 g, Wolski – KK60

1661 r. – 25 egz., Ma 1,249 g, Wolski – KK61

r.? (1660–1661) – 5 egz., Ma 1,249 g, Wolski – KK60 lub KK61

Ryc. 13. Szelaĝ koronny, 1661, men. Kraków, w. 1,200 g, śr. 15,5 mm

Mennica Kraków lub Ujazdów – 10 egz.

1660 r. – 9 egz., Ma 1,317 g, Wolski – KU60 lub KK60

r. ? (1660–1661) – 1 egz., w. 1,467 g, Wolski – KU? Lub KK?

SZELAĜI LITEWSKIE

Mennica Ujazdów – 640 egz. (Ryc. 14)

1660 r. – 73 egz., Ma 1,214 g, Wolski – LU60

1661 r. – 502 egz., Ma 1,244 g, Wolski – LU61

r.? – 65 egz., Ma 1,256 g, Wolski – LU r.?

Ryc. 14. Szelaĝ litewski, 1660, men. Ujazdów, w. 1,407 g, śr. 15,5–15,8 mm

Mennica Oliwa – 238 egz. (Ryc. 15)

1663 r. – 238 egz., Ma 1,223 g, Wolski – LO63

Ryc. 15. Szelaĝ litewski, 1663, men. Oliwa, w. 1,345 g, śr. 16,0–16,5 mm

Mennica Wilno – 2883 egz. (Ryc. 16)

1664 r. – 533 egz., Ma 1,218 g, Wolski – LW64

1664? r. – 18 egz., Ma 1,249 g, Wolski – LW64?

1665 r. – 849 egz., Ma 1,236 g, Wolski – LW65

1665? r. – 14 egz., Ma 1,254 g, Wolski – LW65?

1666 r. – 1059 egz., Ma 1,212 g, Wolski – LW66

r.? (1665 lub 1666) – 3 egz., Ma 1,281 g, Wolski – LW65 lub LW66

r.? (1664–1666) – 407 egz., Ma 1,212 g, Wolski – LW64, LW65, LW66

Ryc. 16. Szeląg litewski, 1664, men. Wilno, w. 1,430 g, śr. 15,9–16,2 mm

Mennica Brześć – 1177 egz. (Ryc. 17)

1665 r. – 101 egz., Ma 1,214 g, Wolski – LB65

1665? r. – 1 egz., w. 1,227 g, Wolski LB65?

1666 r. – 751 egz., Ma 1,238 g, Wolski – LB66

1666 r – 1 egz. (negatyw rewersu), w. 1,063 g, Wolski – LB66

1666? r – 22 egz., Ma 1,275 g – LB66?

r.? (1665–1666) – 301 egz., Ma 1,249 g

Ryc. 17. Szeląg litewski, 1665, men. Brześć, w. 1,093 g, śr. 15,6 mm

Mennica Brześć? – 5 egz.

1666 r. – 5 egz., Ma 1,353 g, Wolski – LB?66

Mennica Wilno lub Brześć – 20 egz.

1665 r. – 1 egz., w. 1,234 g, Wolski LW65 lub LB65

1666 r. – 9 egz., Ma 1,224 g, Wolski LW66 lub LB66

r. ? (1664–1666) – 10 egz., Ma 1,253 g, Wolski LW64-66, LB65-66

Mennica Ujazdów, Wilno lub Brześć – 4 egz.

r. (1664–1666) – 4 egz., Ma 1,394 g

Mennica Kowno – 553 egz. (Ryc. 18)

1665 r. – 117 egz., Ma 1,256 g, Wolski LK65

1666 r. – 298 egz., Ma 1,213 g, Wolski LK66

1666? r.– 6 egz., Ma 1,186 g, Wolski – LK66?

r.? (1665–1666), 132 egz., Ma 1,222 g, Wolski LK65 lub LK66

Ryc. 18. Szeląg litewski, 1665 r., men. Kowno, w. 1,307 g, śr. 15,6–16,0 mm

Mennica Kowno? – 1 egz.

r.? – 1 egz., w. 0,867 g, Wolski LK?

Mennica Malbork – 36 egz. (Ryc. 19)

1666 r. – 36 egz., Ma 1,134 g, Wolski – LM66

Ryc. 19. Szelaż litewski, 1666, men. Malbork, w. 0,876 g, śr. 14,7–15,2 mm

Mennica Kowno lub Malbork – 5 egz.

1666 r. – 5 egz., Ma 1,115 g, Wolski LK66 lub LM66

Mennica? – 1 egz.

r.? negatyw rewersu

SZELAŻI KORONNE LUB LITEWSKIE – 25 egz.

wybite dwustronnie: awers/negatyw awersu – 20 egz., Ma 1,241 g

wybite poprawnie, nieczytelne – 5 egz., Ma 1,067 g

KRAŻKI NIECZYTELNE, BORATYNKI? – 2 egz.

2 egz., Ma 1,148 g

SZELAŻI FAŁSZYWE

Mennica Berzaune „król z wydatnymi ustami” – 102 egz. (Ryc. 20–23)

koronne – 4 egz., Ma – 1,262 g

litewskie, TLB/KHPL – 93 egz., Ma 1,306 g

litewskie, TLB/Jeleń – 3 egz., Ma – 1,244 g

litewskie, TLB/Korwin – 2 egz., Ma 1,352 g

Ryc. 20. Fałszywy szelaż koronny – typ „król z wydatnymi ustami”, z datą 1666, men. Berzaune, w. 1,117 g, śr. 15,5 mm

Ryc. 21. Falszywy szeląg litewski – typ „król z wydatnymi ustami”, TLB/KHPL, z datą 1666, w. 1,262 g, śr. 15,4 mm

Ryc. 22. Falszywy szeląg litewski – typ „król z wydatnymi ustami”, głowa Jelenia – część herbu Kryszpin, z datą 1666, w. 1,308 g, śr. 15,2 mm

Ryc. 23. Falszywy szeląg litewski – typ „król z wydatnymi ustami”, TLB/Korwin, z datą 1666, w. 1,125 g, śr. 15,2–15,5 mm

Emisje typu Wolski II.1b – 18 egz. (Ryc. 24)

koronne – 18 egz., Ma 1,040 g

Ryc. 24. Falszywy szeląg koronny – typ Wolski II.1b, z datą 1661, w. 0,834 g, śr. 15,2–15,5 mm

Emisje pozostałe – 467 egz.

koronne – 340 egz., Ma 1,095 g

litewskie – 127 egz., Ma 1,159 g

SZELĄGI FAŁSZYWE? – 20 egz.

koronne – 17 egz., Ma 1,194 g

litewskie – 3 egz., Ma 1,087 g

MONETY OBCE

ŚLĄSK

Księstwo legnicko-brzesko-wołowskie, Chrystian (1654–1672)

3 krajcary, mennica Brzeg (Ryc. 25–26)

1660 r. – 1 egz., w. 1,405 g, śr. 20,6 mm, Kopicki 5450

1662 r. – 1 egz., w. 1,559 g, śr. 20,0 mm, Kopicki 5456

Ryc. 25. Trójkrajcarówka legnicko-brzesko-wołowska Chrystiana (1654–1672), 1660, men. Brzeg, w. 1,405 g, śr. 20,6 mm

Ryc. 26. Trójkrajcarówka legnicko-brzesko-wołowska Chrystiana (1654–1672), 1662, men. Brzeg, w. 1,559 g, śr. 20,0 mm

AUSTRIA

Leopold I (1658–1705 – jako cesarz)

3 krajcary, mennica Praga (Ryc. 27)

1695 r. – 1 egz., w. 1,637 g, śr. 22,0–23,5 mm, MZKC 1427

Ryc. 27. Trójkrajcarówka czeska Leopolda I (1658–1705), 1695, men. Praga, w. 1,637 g, śr. 22,0–23,5 mm

SZKOCJA

Karol I (1625–1649)

2 pency (turner) (Ryc. 28)

bez roku (1632–1633), w. 0,835 g, śr. 16,4–16,7 mm

Ryc. 28. Turner szkocki (2 pency) Karola I (1625–1649), bez roku (1632–1633), w. 0,835 g, śr. 16,4–16,7 mm

SZWECJA

Krystyna (1632–1654)

szeląg ryski – fałszywy, mennica Suczawa? (Ryc. 29)

z datą 1658, w. 0,574 g, śr. 14,5–15,0 mm

Ryc. 29. Fałszywy szeląg ryski Krystyny (1632–1654), z datą 1658, men. Suczawa?, w. 0,574 g, śr. 14,5–15,0 mm

MONETY NIETYPOWE

Jan Kazimierz (1648–1668) i Fryderyk Wilhelm I (1640–1688)

Fałszerstwo wykonane na prasie walcowej imitujące na jednej stronie krążka awers szeląga litewskiego Jana Kazimierza (1648–1668) z lat 50. a na odwrocie szeląga pruskiego Fryderyka Wilhelma I (1640–1688), mennica Suczawa? w. 0,836 g, śr. 15,2–15,4 mm (Ryc. 30)

Ryc. 30. Fałszerstwo wykonane na prasie walcowej szeląga litewskiego Jana Kazimierza (1648–1668) z lat 50. oraz szeląga pruskiego Fryderyka Wilhelma I (1640–1688), men. Suczawa?, w. 0,836 g, śr. 15,2–15,4 mm

NIEOKREŚLONE

Żeton?, miedź, w.0,438 g, śr. 15,3–15,8 mm, Neumann 1872, kat. 35607 (Ryc. 31)

Awers – w otoku: WILEM – GRISON; w polu: Orzeł w lewo

Rewers – w półkołu od dołu: SOLIDVS; w polu poziomo: WG

Ryc. 31. Nieokreślony żeton, bez roku, w. 0,438 g, śr. 15,3–15,8 mm

BIBLIOGRAFIA

Archiwum ML

1967–1987 *Muzeum Okręgowe w Lublinie. Gabinet Numizmatyczny – Dary i zapisy*, sygn. 326/2, bez numeracji stron.

Dziewanowski-Stefańczyk B.

2020 *Pieniądz w służbie króla i Rzeczypospolitej. Polityka monetarna w dyskursie sejmowym w latach 1658–1668*, Warszawa.

Hniłko A.

1909 *O Tytusie Liwiuszu Boratinim*, „Wiadomości Numizmatyczno–Archeologiczne”, nr 10, s. 178–179.

1921 *Titus Liwiusz Boratini dworzanin króla Jana Kazimierza, mincarz i uczonec*, „Wiadomości Numizmatyczno–Archeologiczne”, nr 7–12, s. 97–125.

Janušonis S.

1975 *Nieznane rachunki z lat 1663–1667 dotyczące bicia miedzianych szelągów w mennicach W. Ks. Litewskiego*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XIX, z. 2, s. 96–121.

Kopicki E.

1995 *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa.

Kuraś S.

1983 *Rokitno*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. III. *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, Warszawa, s. 201.

Lewczuk G.

1983 *Skarb monet z XVII i XVIII wieku z Terespoła*, Biała Podlaska.

Męciewska M., Mikołajczyk A.

1991 *Skarby monet z lat 1650–1944 na obszarze Polski. Inwentarz II*, Wrocław.

Mikołajczyk A.

1979 *Trials of T. L. Boratini in 1661 and 1662 revised*. „Polish Numismatic News” III (zesz. spec.: „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 23, z. 1), s. 60–68.

- 1980 *Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wiekach od XVI do XVIII*, Łódź.
1983 *Rewizja procesów T. L. Boratyńego z 1661–1662 r. Zastosowanie prawa Thordemana w badaniach znalezisk boratynek*. „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 6-7, s. 101–106.

MZKC

- 1988 *Mince zemi Koruny České 1526–1856*, t. III, Kroměříž.

Neumann J.

- 1872 *Beschreibung der bekanntesten Kupfer Münzen*, t. VI, Praga.

Niemirycz W.

- 1973a *Jeszcze o fałszywych szelągach Jana Kazimierza*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 6, s. 104–107.
1973b *Skarb boratynek z Przasnysza*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XVII, z. 2, s. 87–112.
1979 *Polska moneta miedziana w XVII wieku*, Białystok.
1983 *Falszywe szelągi miedziane Jana Kazimierza*, [w:] *Moneta miedziana w Polsce. VII Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli*, red. A. Karpowicz, Zielona Góra, s. 85–89.

Rybarski R.

- 1939 *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Warszawa.

Sinčuk I.

- 2010 „Щеляжные” монетные дворы короны и медные солиды Яна Казимира в кладях, [w:] *Pieniądz – symbol – władza – wojna. Wspólne dziedzictwo Europy*, red. K. Filipow, B. Kulik, Augustów, s. 168–177.

Stefańczyk B.

- 2010 *Tytus Liwiusz Burattini jako dzierżawca mennic – ofiara czy winowajca kryzysu lat 1659–1668?*, „Barok. Historia – Literatura – Sztuka”, nr 1, s. 67–96.

Szelągowski A.

- 1902 *Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII wieku w Polsce*, Lwów.

Śnieżko G.

- 2011 *Skarb monet z XVII wieku z miejscowości Idźki–Wykno, pow. wysokomazowiecki*. Praca magisterska wykonana w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem prof. Stanisława Suchodolskiego, mps, Warszawa.
2012 *Falszerstwa małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza ze skarbu monet z miejscowości Idźki–Wykno*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. LVI, z. 2, s. 193–236.

Wojtulewicz H.

- 1984 *Sprawozdania Numizmatyczne 1982*, Łódź, s. 18.
1987 *Nowe znaleziska z Lublina i okolic. Rokitno, gm. Lubartów, woj. Lublin*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XXXI, z. 1–2, s. 107.

Wolski C.

- 2016 *Miedziane szelągi Jana Kazimierza Wazy z lat 1659–1667*, Lublin.

Zagórski I.

- 1845 *Monety dawnej Polski*, Warszawa.

ON TWO HOARDS OF SMALL COPPER SHILLING COINS
OF KING JOHN CASIMIR VASA FROM ROKITNO, LUBARTÓW COUNTY

(Summary)

Two hoards made up of coins, as well as fragments of vessels in which they had been deposited, were unearthed during cultivation work in one of the fields near Rokitno, Lubartów County, in 1981 and 2011, respectively. The first one was composed entirely of 3,530 copper shillings (*szeląg* in singular; so called *boratynka* in singular) of John Casimir Vasa (1648–1668) from the years 1659–1666, while the one found in 2011, with a total number of 10,218 coins, contained 10,209 shillings (99.9%) and a very little amount of silver 3-kreutzer coins: two from the Duchy of Legnica-Brzeg-Wołów, with the dates 1660 and 1662, and one Habsburg piece from the Prague mint (1695), which is the coin to determine the presumable dating of this hoard. The assemblage also contained a Scottish twopence coin (turner) of Charles I (1625–1649), an unidentified piece (most likely, a token) as well as two false coins, probably of Suceava origin: a Riga schilling of Queen Christina (1632–1654) with the date 1658 and a milled coin with an imprint of the obverse of John Casimir's Lithuanian shilling (1650s) on one side of the flan and an imprint of the obverse of Frederick Wilhelm's (1640–1688) Prussian schilling on the reverse side. The structure of the genuine copper shillings of John Casimir Vasa as assembled in the hoards of Rokitno corresponds with the other large representative deposits of such coins found at Idźki-Wykno, Przasnysz, and Terespol. The results, as based on these hoards, include such observations as very similar percentage shares of the authentic Polish and Lithuanian shillings as well as the very similar representation of products issued by the particular mints. Against this background, it can be seen that there exist some discrepancies in relation to the contents of the reports and minting accounts. To determine the chronology of the deposited hoards in question, some significant clues can be drawn from percentage values of the false shillings and also from the presence there of the type described as “king with a protruding mouth”, which was produced in all probability at Berzaune near the city of Riga in the years 1667–1669 (at a volume of about 19,000,000 pieces). Entering such an enormous amount of forged coins into circulation in the late 1660s caused that they would come to constitute about a half of all the false shillings for a certain time. Those proportions would come to change with the activation of other illegally operating workshops. In the hoard of Idźki-Wykno (deposited in the 1670s), the type described as “king with a protruding mouth” corresponds to 43.1%; Rokitno I – 27.1%; while Rokitno II – only 16.8% of the total number of false shillings. Decreasing amounts of the forged coins from the environs of Riga in the group of illegal shillings were accompanied with the gradually increasing numbers of counterfeit coins coming from some other illegally operating workshops, as indicated by the following hoard-related figures: Idźki-Wykno (2.24%), Rokitno I (2.72%), and Rokitno II (5.75%). This should provide a sufficient premise for the determination of the depositing time of Rokitno I for the early fourth quarter of the 17th century and of Rokitno II for the late 17th–early 18th century. This chronology would not be in contradiction with the coins considered as dating indicators for these hoards.

Adres autora/The author's address:
dr Tomasz Markiewicz
Muzeum Narodowe w Lublinie
ul. Zamkowa 9
20-117 Lublin
t.markiewicz@mnwl.pl
ORCID: 0000-0001-6813-947X